

MAREK STANISZ

Uniwersytet Rzeszowski
Rzeszów, Polska

POCZĄTKI POLSKIEGO ROMANTYZMU W NIEMIECKOJĘZYCZNYCH OPRACOWANIACH HISTORYCZNO LITERACKICH OSTATNICH LAT

Początek romantyzmu – zwany niegdyś „walką romantyków z klasykami”, dziś określany najczęściej mianem „przełomu romantycznego”¹ – to jeden z ciekawszych epizodów w dziejach literatury polskiej. Postrzegany jest zwykle jako czas kompleksowych przekształceń ówczesnego „układu literackiego”². Dokonujące się wtedy transformacje objęły cały kompleks wyobrażeń o literaturze, a także samą literaturę oraz towarzyszącą jej infrastrukturę. Nowe koncepcje formowały się w gorących polemikach, toczonych pod znakiem intensywnej recepcji zagranicznej twórczości literac-

¹ Pojęcie pierwsze było używane przez dziesięciolecia, głównie w XIX wieku i I połowie XX wieku (Stanisz 2010b), czego wyrazem jest opiniotwórcza antologia *Walka romantyków z klasykami*, wydana w serii Biblioteka Narodowa (Kawyn 1960). Kategoria „przełomu romantycznego” przyjęła się w ostatnich dekadach ubiegłego wieku (Dopart 1992, 9–37; Żbikowski 1998).

² Pojęcie „układu literackiego” rozumiem za P. Czaplińskim jako „współistnienie trzech obszarów: zasobu poetyk, mitów towarzyszących literaturze oraz infrastruktury” (Czapliński 2007, 7).

kiej oraz myśli estetycznej, a także w wyniku rosnącego zainteresowania „poezją gminną” i słowiańską dawnością. Przemiana obowiązujących poetyk była efektem wzrostu popularności nowych lub odnowionych gatunków literackich (dumy, ballady, powieści poetyckiej czy sonetu) oraz radykalnego odświeżenia języka poetyckiego. Z kolei głęboka ewolucja infrastruktury dokonała się m.in. za sprawą intensywnej aktywności pisarzy-debiutantów, w wyniku uformowania się nowych grup twórczych, a także w efekcie rozwoju czasopiśmiennictwa³. Trudno się zatem dziwić, że początki romantyzmu mają w polskiej historiografii literackiej nie byle jaki status i obszerną bibliografię.

Pojęcie „przełomu romantycznego” stało się również swoistym wzorcem przemian literackich, wedle którego opisuje się rozwój rodzimego piśmiennictwa na przestrzeni ostatnich dwóch stuleci. Wzorec ten opiera się na przekonaniu o konfrontacyjnym charakterze wymiany prądowej: uwypukla znaczenie literackich „odmarszów” i „zmian warty”, podkreśla wagę pokoleniowych polemik i dyskusji programowych, akcentuje gwałtowność i nieodwracalność zachodzących wtedy procesów. Tak ukształtowany obraz „międzyepoki” na styku oświecenia i romantyzmu oddziałuje nie tylko na profesjonalną historię literatury, ale odciska też trwały ślad na potocznej wyobraźni historycznoliterackiej. Mówiąc najkrócej: za jego sprawą zarówno polscy badacze, jak i czytelnicy zostali wyposażeni w narzędzia do ujmowania dziejów literatury polskiej w kategoriach nieustającego ciągu przełomów pokoleniowych i politycznych przewrotów.

Osobliwe to zjawisko, zważywszy że w krajach Europy, które uchodzą za ojczyznę ruchu romantycznego (mam na myśli głównie Anglię i Niemcy), jego narodziny opisuje się nieco inaczej⁴. Oprócz oczywistych różnic czasowych (romantyzm narodził się około 1800 roku, a więc dwie dekady wcze-

³ Dodam jeszcze, że wielu uczonych twierdzi nie bez racji, że właśnie wtedy rodziła się w Polsce nowoczesność (Janion 2000, 5–32; Bielik-Robson 2004; Jauss 2004, 21–59; Nycz 2004, 5–18; Bielik-Robson 2008).

⁴ W niniejszej rekonstrukcji opieram się m.in. na pracach: E.C. Masona (Mason 1959), E. Behlera (Behler 1992), L. Pikulika (Pikulik 2000) i T. Namowicza (Namowicz 2000b), a także na monografii zbiorowej *Propyläen Geschichte der Literatur*, Bd. IV: *Aufklärung und Romantik 1700–1830* (Wischer, Hrsg., 1988).

śniej niż w Polsce) w większym stopniu dochodzi tam do głosu idea procesualności (a nie przełomowości) przemian literackich, silniej podkreśla się znaczenie niekonfliktowej koegzystencji (zamiast pokoleniowej konfrontacji) konkretnych grup artystycznych, rzadziej natomiast sprzęga się obraz literackich przemian z doraźnym kontekstem konkretnych wydarzeń politycznych.

Badacze zainteresowani początkami romantyzmu w Europie mają zatem do czynienia przynajmniej z dwoma różnymi wyobrażeniami o tym zjawisku: pierwszy opiera się na modelu ewolucyjnym i procesualnym, zaś drugi – na modelu binarnym i konfrontacyjnym (Grob 2007, 251). Modele te, w oczywisty sposób odmienne, chyba tylko dlatego nie wchodzą ze sobą w zbyt ostre konflikty, że w europejskich narracjach historycznoliterackich ciągle dominuje perspektywa narodowa, która wyraźnie odgranicza dzieje literatur krajowych od równoległych przemian zagranicznego piśmiennictwa artystycznego. Z kolei próby napisania historii literatury z perspektywy ogólnoeuropejskiej nie są, jak dotąd, wystarczająco obszerne i szczegółowe, by w polu ich obserwacji mogły znaleźć się podobne zdarzenia literackie⁵.

Są jednak takie przestrzenie badań historycznoliterackich nad romantyzmem, w których te dwie tradycje muszą się ze sobą spotkać. Dzieje się tak wówczas, gdy przedmiotem badań stają się różnego rodzaju przypadki pograniczne, które wymagają konfrontacji różnych punktów widzenia. Z taką sytuacją mamy na przykład do czynienia w niemieckojęzycznych opracowaniach historycznoliterackich poświęconych początkom romantyzmu polskiego. Ich autorzy (najczęściej badacze niemieccy: germaniści, komparatyści i slawiści, ale także germaniści polscy) podejmują wybrane wątki związane z dziejami literatury w naszym kraju, ale adresują swoje prace głównie do odbiorców niemieckiego kręgu językowego. Oznacza to, że w jakiś sposób muszą uwzględnić tamtejsze wyobrażenia o ewolucji układu literackiego.

W niniejszym studium zastanowię się zatem, jak niemieckojęzyczni historycy romantyzmu polskiego radzą sobie z tą sytuacją. Ukażę, który z wymienionych modeli wybierają do opisu początków polskiego romantyzmu. Prześlędę, czy używają kategorii wypracowanych w ramach polskiej historiografii

⁵ Dobrym tego przykładem jest praca zbiorowa pt. *Literatura Europy. Historia literatury europejskiej* (Benoit-Dusauso, Fontaine, red. 2009, 525–598).

literackiej, czy też odwrotnie – pozostają wierni własnej tradycji badawczej. Spróbuję też odpowiedzieć na pytanie, co z tego wynika dla wizji procesu historycznoliterackiego w pierwszych dekadach XIX wieku⁶.

Dwoistość tradycji, do których odwołują się niemieccy badacze początków polskiego romantyzmu, widać wyraźnie w stosowanej przez nich terminologii. Na określenie stosunku polskich romantyków do oświecenia posługują się zwykle takimi terminami, jak: „der romantische Umbruch” (‘przełom’) (Namowicz 2000a, 50) lub „der romantische Durchbruch” (‘przełom’) (Surowska 1983, 174–192; Kopij 2000b, 83), „der klassisch-romantische Streit” (‘spór klasyczny-romantyczny’), „der klassisch-romantische Konflikt” (‘konflikt’) albo „der klassisch-romantische Kampf” (‘walka’) (Kopij 2011b, 84, 95), z rzadka tylko pozostając przy bardziej neutralnych określeniach, jak „der Anfang” (‘początek’) (Grob 2007, 250). Tymczasem stosunek romantyków niemieckich do oświeceniowych poprzedników ujmowany jest za pomocą zupełnie innych pojęć. Są wśród nich takie określenia, jak: „klassisch-romantische Literaturtheorie” (‘klasyczny-romantyczna teoria literatury’) (Behler 1992, 44), „die Geburt” (‘narodziny’) (Pikulik 2000, 15)⁷, „der Antagonismus” (‘antagonizm’) (Behler 1992, 43) czy „die Auseinandersetzung” (‘dyskusja’/‘spór’/‘rozprawa’, ‘roztrząsanie czegoś’, ‘sytuowanie się wobec czegoś, polemiczne i aprobatywne’) (Stockinger 2003; Pikulik 2000, 20–21)⁸. Dobrze oddaje tę praktykę następująca wypowiedź Lothara Pikulika:

Ukształtowani głównie w szkole oświecenia przedstawiciele wczesnego romantyzmu odnoszą się krytycznie do niego, częściowo pozostając w gwałtownej opozy-

⁶ Mam świadomość przyczynowości tego zagadnienia oraz wybiórczości zebranego materiału, ale żywię przekonanie, że zaproponowany tu tryb mikroanalizy pozwoli zastanowić się nad sposobem problematyzowania pojedynczych zdarzeń literackich i wpisywania ich w szerszy kontekst przemian piśmiennictwa artystycznego.

⁷ L. Pikulik opatruje odnośny rozdział swojej książki wymownym, nietzscheańskim tytułem: *Die Geburt der Romantik aus dem Geist des 18. Jahrhunderts* (Narodziny romantyzmu z ducha XVIII wieku) (Pikulik 2000, 15).

⁸ Zdaniem większości badaczy wczesny romantyzm w Niemczech kształtował swoją tożsamość w procesie podejmowania i przekształcania (także polemicznego) idei „klasyki weimarskiej” oraz filozofii pokantowskiej, ale bez typowego dla polskiej sytuacji buntu pokoleniowego (Behler 1992, 30–60; Namowicz 2000b, XXXVI–XLVIII).

cji wobec wartości oświeceniowych, niektórzy z nich kontynuują jednak założenia oświecenia, rozwijają, a nawet radykalizują je, przekraczając w ten sposób granice tego nurtu⁹ (Pikulik 2000, 20–21).

Przytoczona terminologia nie pozostawia wątpliwości. W niemieckiej historii literatury mamy do czynienia z dwoma konkurencyjnymi sposobami problematyzowania początków romantyzmu: jeden dotyczy sytuacji w Niemczech, a drugi – w Polsce. Jednak obecność tych tradycji w niemieckich opisach polskiego „przełomu romantycznego” nie rozkłada się równomiernie, lecz pozwala się sprowadzić do trzech różnych tendencji.

Pierwsza polega na całkowitym zignorowaniu dziejów literatury romantycznej w Polsce lub też na pominięciu narodzin romantyzmu jako problemu historycznoliterackiego. Nie jest to sytuacja rzadka, jakkolwiek uznalibyśmy ją za zadziwiającą, zwłaszcza w kontekście prac stawiających problem jedności romantyzmu europejskiego (Wellek 1979) czy też w obliczu postulatów utworzenia europejskiej historii literatury (Benoit-Dusauso, Fontaine, red., 2009).

Taki właśnie tryb opisu przyjęła Monika Schmitz-Emans w książce *Einführung in die Literatur der Romantik* (Schmitz-Emans 2007), gdzie po prostu nie ma nawet lakonicznych informacji na temat literatury polskiego romantyzmu (podobnie jak nie ma ani słowa o innych literaturach słowiańskich, oprócz rosyjskiej). Najpierw autorka przedstawiła typologiczną charakterystykę najważniejszych założeń światopoglądowych i estetycznych tego nurtu (głównie w jego wydaniu niemieckim), a następnie – w rozdziale *Gesamteuropäische Perspektiven* – zaprezentowała ruch romantyczny w Anglii, Francji, Hiszpanii, Włoszech, na półwyspie skandynawskim, w Rosji, a nawet w Stanach Zjednoczonych Ameryki Północnej (Schmitz-Emans 2007, 140–149).

Z podobną sytuacją mamy do czynienia w studium Gerharta Hoffmeistera *Deutsche und europäische Romantik*, zamieszczonym w wieloautorskim podręczniku akademickim *Romantik-Handbuch* (Hoffmeister 2003). Autor ten wprawdzie uwzględnił polski (i rosyjski) wariant romantyzmu (myląc przy okazji wiele faktów i rezygnując z periodyzacji¹⁰), ale nie wspomniał o oko-

⁹ Wszystkie przekłady w niniejszym studium – M.S.

¹⁰ Por. na ten temat Stanisław 2010a, 311–315.

licznościach uformowania się tego nurtu. Co ciekawe, polski romantyzm potraktował jako efekt przemożnego wpływu literatury niemieckiej, który polskim twórcom nie pozostawił niemal żadnego marginesu swobody (Hoffmeister 2003, 131–165).

Takie podejście wydaje się reprezentatywne dla wielu niemieckich autorów publikujących prace o „europejskim” romantyzmie. Poświadcza ono brak głębszego zainteresowania dziejami literatury w Europie Środkowej (co wiadać już na poziomie koncepcji ogólnej), a dominację niemieckiego (i angielskiego) romantyzmu wyprowadza z ich pierwszeństwa chronologicznego, częściowo zaś z milcząco akceptowanego stereotypu wyższości Zachodu Europy nad jej Wschodem. W rezultacie powstaje wprowadzić dość spójny opis podstaw filozoficznych i estetycznych literatury romantycznej w Europie (głównie Zachodniej), ale zaraz po nim narracja rozpada się na referowane oddzielnie i luźno ze sobą powiązane fragmenty poświęcone literaturom narodowym.

Druga tendencja polega na interpretowaniu wczesnego romantyzmu w Polsce jako efektu jednostronnego wpływu niemieckiej literatury i myśli estetycznej. Z tej postawy wynika obyczaj poszukiwana zależności genetycznych między literaturą tych dwóch krajów. Zwykle przybiera on postać badań podporządkowanych starej kategorii wpływu literackiego lub nowszej idei transferu międzykulturowego. Tę tendencję, co znamienne, reprezentują głównie polscy germaniści.

Oto trzy przykłady. W taki sposób postępuje Witold Kośny, który w rozprawach *Adam Mickiewicz und Gottfried August Bürger* (Kośny 2000) oraz *Die polnischen Übersetzungen von G.A. Bürgers „Lenore” vor der Erscheinung der Ballade „Ucieczka” von A. Mickiewicz* (Kośny 1997) skupił się na oddziaływaniu twórczości autora ballady *Lenora* na młodego Adama Mickiewicza (a pośrednio także na całe środowisko polskich autorów ballad). W pierwszym z wymienionych artykułów Kośny sformułował tezę, że „moment narodzin polskiej ballady romantycznej” (Kośny 2000, 70) był nierozzerwalnie związany z recepcją *Lenory* Bürgera (oraz jej rosyjskiej przeróbki pt. *Swietłana* Wasilija Żukowskiego). Zdecydował o tym pewien wieczór roku 1818, kiedy to kilku wileńskich studentów, w tym Mickiewicz, przedzierzgnęło się w entuzjastów nowego gatunku poetyckiego pod wpływem lektury *Swietłany*. Kilka lat póź-

niej, za sprawą Mickiewiczowskich *Ballad i romansów*, moda romantyczna nabrała pełnego impetu rozwojowego, definitywnie unieważniając popularne konwencje sentymentalnej dumy i wprowadzając na ich miejsce wzorce niemieckie.

Zbliżony sposób argumentacji przyjął Tadeusz Namowicz w rozprawie *Adam Mickiewicz's „Vorwort” zu den „Balladen und Romanzen” und die deutsche Literatur um 1800* (Namowicz 2000a). Wychodząc z trafnego założenia, że we współczesnej mickiewiczologii niedoceniony jest wpływ europejskiego kontekstu metaliterackiego¹¹, autor ten ukazał poglądy estetyczne młodego Mickiewicza na tle niemieckiego dyskursu poetologicznego przełomu XVIII i XIX wieku. Tak więc, do dawnych obserwacji skupionych głównie na wpływie Johanna Georga Sulzera, Alexandra Gottlieba Baumgartena, Johanna Augusta Eberharda, Joachima Johanna Eschenburga, a także Johanna Wolfganga Goethego i Friedricha Schillera, uczony dołożył bardzo istotną tezę o przemożnym oddziaływaniu na młodego Adama Mickiewicza koncepcji Johanna Gottfrieda Herdera oraz Augusta Wilhelma Schlegla, zwłaszcza jego wykładów wiedeńskich (*Über dramatische Kunst und Literatur*), opublikowanych w latach 1809–1811 (Namowicz 2000a, 58–63). Namowicz zaakcentował też koncepcję pierwszeństwa Mickiewicza w procesie przyswajania literatury niemieckiej przez polskich romantyków.

Ideę transferu kulturowego do opisu początków polskiego romantyzmu zastosowała natomiast Marta Kopij w swojej książce *Über Imitation zur Kreation. Zur Geschichte des deutsch-polnischen romantischen Kulturtransfers* (Kopij 2011b). Zdaniem autorki transfer ów odbywał się tylko w jedną stronę i oznaczał przepływ idei literackich i estetycznych z Niemiec do Polski (stąd termin „die asymmetrische Beziehung”; Kopij 2011b, 25). Posługując się nowoczesnymi kategoriami socjologii literatury, Kopij pozostała zarazem wierna tradycyjnym badaniom genetycznym: swój wywód podporządkowała bowiem argumentacji, zgodnie z którą polscy romantycy czerpali najważniejsze inspiracje z kultury niemieckiej, naśladowując ją niemal we wszystkim – nie

¹¹ Zdaniem T. Namowicza po 1945 roku zostały właściwie zaniechane badania nad wpływem europejskich myślicieli i pisarzy na twórczość Mickiewicza, a tym samym na cały wczesny romantyzm w Polsce (Namowicz 2000a, 51–52).

była to jednak bierna imitacja, lecz elastyczne i pełne inwencji przetwarzanie niemieckich wzorców, które pozwoliło stworzyć własną odmianę literatury romantycznej:

Mimo że kultura polska czerpała z niemieckiej, nie była ona ani bierna, ani tym bardziej naśladowcza. Polscy romantycy wiedzieli, jak przekształcić płynące z Zachodu impulsy we własne pomysły, a także jak twórczo przepracować i przeformułować przejęte stamtąd idee (Kopij 2011b, 221).

Jak widzimy, w przytoczonych wyżej pracach dominuje przekonanie o centralnej i decydującej pozycji kultury niemieckiej dla ukształtowania się romantyzmu w Polsce. Rodzimy przełom romantyczny przedstawiany jest tu głównie jako proces jednokierunkowego oddziaływania niemieckich pisarzy na ich młodszych o pokolenie sąsiadów. Mimo pozornych filiacji z popularnymi dziś badaniami intertekstualnymi skłonny byłbym twierdzić, że ta strategia stanowi pochodną dawnych badań „wpływologicznych”, gdyż jej podstawę tworzy jasno artykułowana teza o nierównorzędności kultur uczestniczących w tym procesie. Dodałbym jeszcze na marginesie, że w przywołanych wyżej pracach został silnie zaakcentowany momentalny aspekt przemian literackich – rok 1822 jednoznacznie wytycza tam początki romantyzmu w Polsce¹².

Właśnie takimi założeniami można tłumaczyć sprzeciw wobec traktowania młodego Mickiewicza jako równorzędnego uczestnika europejskich debat o literaturze (Namowicz 2000a, 53). „Innowacyjna” poetyka polskiego romantyka, dowodził Tadeusz Namowicz, mogła się ukształtować jedynie pod wpływem niemieckiej myśli metaliterackiej. Zdaniem uczonego Mickiewicz był bowiem pod koniec drugiej dekady XIX wieku na tyle młodym i nieukształtowanym twórcą, że musiał się od kogoś nauczyć, jak po nowemu rozumieć literaturę (Namowicz stwierdził autorytatywnie: „zważywszy na młody wiek [Mickiewicza – M.S.] i prowincjonalną atmosferę Wilna nie mogło się to dokonać w inny sposób”; Namowicz 2000a, 66). Swój wywód badacz konkluduje następująco:

¹² Jak stwierdza Namowicz, wydane w 1822 r. *Poezje* Mickiewicza „zawierały pierwsze ważne oznaki »przełomu romantycznego«” (Namowicz 2000a, 50).

Tak radykalny krok był możliwy na początku XIX wieku w Polsce tylko pod wpływem niemieckiej literatury, najpierw jako konsekwencja rewolucji literackiej okresu burzy i naporu, a następnie jako twórcze przemyślenie idei niemieckiego romantyzmu, pochodzących zarówno z kręgu jenajskiego, jak i heidelberskiego (Namowicz 2000a, 65).

Siła wyłożonej wyżej koncepcji wpływu bierze się z trafnych (i niejednokrotnie odkrywczych) analiz porównawczych, które wykazują nieznanne wcześniej podobieństwa i zależności myślowe polskich romantyków od ich niemieckich poprzedników. Słabość tego podejścia wynika natomiast z jego jednostronności. Wymienieni badacze pomijają bowiem fakt, że w procesie kształtowania się estetyki wczesnoromantycznej w Polsce ważną rolę odegrały nie tylko inspiracje płynące z zagranicy (zresztą wcale nie wyłącznie z Niemiec; także z Anglii, Francji, Rosji oraz innych krajów słowiańskich), ale również fakt twórczego nawiązania do polskiej tradycji literackiej poprzednich epok czy też impulsy płynące z odkrywanej wówczas kultury ludowej. W ramach podejścia skupionego na wpływach niemieckich niektóre ważne zjawiska literackie musiały więc zostać zmarginalizowane (dla przykładu, twórczość Mickiewicza zaczyna się tam od fazy romantycznej; nie istnieją w dorobku tego poety teksty powstałe pod znakiem klasycyzmu czy sentymentalizmu; nie ma też miejsca na refleksję o kompleksowości i wielokierunkowości oddziaływania różnorodnych wpływów oraz inspiracji).

Trzecia tendencja w niemieckich badaniach nad początkami polskiego romantyzmu polega na wykorzystaniu procesualnego modelu przekształceń ówczesnego układu literackiego. Można ją zaobserwować m.in. w studium Thomasa Groba *Romantische Phantasie, die Phantastik der Ballade und die Frage nach dem „Anfang“ der polnischen Romantik* (Grob 2007). Autor ten spojrzał na zagadnienie przełomu romantycznego inaczej niż poprzedni badacze polskiej ballady (Surowska 1983; Kośny 2000), którzy skupiali się na konkretnych związkach genetycznych i raczej unikali pytań o reguły ewolucji literackiej w tym czasie. Grob skoncentrował się wprawdzie na dość często podejmowanym zagadnieniu, czyli na dziejach ballady, sztandarowego gatunku polskiej poezji wczesnego romantyzmu, ale ukazał jej przemiany w kategoriach „paradoksalnej symbiozy” (Grob 2007, 271) starych (sentymentalnych)

i nowych (romantycznych) tendencji literackich. W ujęciu badacza forma balladowa – ze swej istoty niebędąca ani tradycyjnym gatunkiem klasycystycznym, ani całkiem oryginalną formą romantyczną, lecz właśnie czymś pośrednim – dawała możliwość nowej ekspresji światopoglądowej i artystycznej bez przekreślania tradycji. Polski wczesny romantyzm wybrał taką formę literacką po to, by zademonstrować podstawy nowego światoodczucia, ale zarazem by nie naruszyć poczucia ciągłości rozwoju literackiego (Grob 2007, 269). Konkluzją wywodu badacza jest więc teza o ewolucyjności przemian literackich na styku oświecenia i romantyzmu w Polsce.

Wydaje mi się, że w ramy charakteryzowanej tendencji można również wpisać książkę Rolfa Fiegutha *Verzweigungen. Zyklische und assoziative Kompositionsformen bei Adam Mickiewicz (1798–1855)* (Fieguth 1998, przekład polski: Fieguth 2002). Zagadnienie początków polskiego romantyzmu nie stało się w niej wprawdzie przedmiotem bezpośredniego zainteresowania, ale metoda interpretowania powstałych wówczas utworów (wyczulona na przemiany form literackich oraz na filiacje z europejską tradycją) daje podstawy do takiej kwalifikacji. Również w tej pracy dochodzi do głosu idea powolnego, procesualnego kształtowania się wczesnoromantycznej poetyki w Polsce.

Na podstawie tego skrótego przeglądu można pokusić się o wysunięcie kilku wniosków. Pierwszy jest taki, że o przyjmowanych przez badaczy koncepcjach literaturoznawczych w znacznym stopniu decyduje ich przynależność instytucjonalna. Oto bowiem germaniści interesują się śladami niemieckimi, komparatyści tworzą typologiczne ujęcia „ogólnoeuropejskie” (które *de facto* ograniczają się do perspektywy zachodnioeuropejskiej), a zagraniczni sławiści starają się łączyć różnorodne tradycje badawcze. Trwałość tego stanu rzeczy niewątpliwie zasługuje na uwagę.

Po wtóre, problem przełomu romantycznego w Polsce widziany z punktu widzenia niemieckiej historiografii literackiej wydaje się zagadnieniem marginalnym i mało istotnym. Jednak ci badacze, którzy zwracają uwagę na przebieg i dynamikę polskiego romantyzmu, podlegają oddziaływaniu dwóch modeli opisu, z których każdy ma swoje wady i zalety. Przyjęcie koncepcji „przełomu” pozwala wyakcentować rolę zagranicznych inspiracji, ale też ukazuje narodziny polskiego romantyzmu jako zjawisko dość egzotyczne, bo podporządkowane całkiem innym zasadom niż narodziny romantyzmu

w Niemczech. Z kolei opowiedzenie się za perspektywą ewolucyjną wydaje się bardziej adekwatne wobec założeń przyjętych w niemieckiej historii literatury, ale w istotnych punktach deformuje model dominujący w obrębie polskiej narracji. Każda z przedstawionych strategii akcentuje jedne aspekty ówczesnych przemian, pomija zaś lub marginalizuje inne. Nie pozostaje to bez wpływu na obraz ewolucji literackiej w tym czasie. Pominięcie kategorii przełomu romantycznego oznacza bowiem usunięcie archetypu wymiany międzypokoleniowej, aktywowanego wielokrotnie w bardzo różnych momentach refleksji o dziejach literatury polskiej.

Referowane tu zagadnienie może być dobrym przykładem tego, jakie problemy stoją przed historykami literatury. Uświadamia też, jak wiele jeszcze brakuje do stworzenia historii literatury europejskiej, która nie byłaby wybiórczą składanką dziejów poszczególnych literatur narodowych.

Nie chciałbym jednak poprzestać na tej pesymistycznej konkluzji. Dodałbym więc, że spojrzenie na początki polskiego romantyzmu oczyma badaczy zanurzonych w innej kulturze literackiej pozwala na nabranie dystansu wobec własnych wyobrażeń, a przede wszystkim uczy podejrzliwości wobec tego, co wydaje się oczywiste.

BIBLIOGRAFIA

- Behler E., 1992, *Frühromantik*, Berlin–New York: Walter de Gruyter.
- Benoit-Dusauroy A., Fontaine G., red., 2009, *Literatura Europy. Historia literatury europejskiej*, Gdańsk: słowo/obraz terytoria.
- Bielik-Robson A., 2004, *Duch powierzchni. Rewizja romantyczna i filozofia*, Kraków: Universitas.
- Bielik-Robson A., 2008, *Romantyzm, niedokończony projekt. Eseje*, Kraków: Universitas.
- Czapliński P., 2007, *Powrót centrali. Literatura w nowej rzeczywistości*, Kraków: Wyd. Literackie.
- Dopart B., 1992, *Mickiewiczowski romantyzm przedlistopadowy*, Kraków: Universitas.
- Fieguth R., 1998, *Verzweigungen. Zyklische und assoziative Kompositionsformen bei Adam Mickiewicz (1798–1855)*, Freiburg Schweiz: Universitätsverlag.
- Fieguth R., 2002, *Rozpierzchłe gałęzki. Cykliczne i skojarzeniowe formy kompozycyjne w twórczości Adama Mickiewicza*, przeł. Zieliński M., Warszawa: IBL PAN.
- Grob T., 2007, *Romantische Phantasie, die Phantastik der Ballade und die Frage nach dem „Anfang“ der polnischen Romantik*, in: Gall A., Grob T., Lawaty A., Ritz G., Hrsg.,

- Romantik und Geschichte. Polnisches Paradigma, europäischer Kontext, deutsch-polnische Perspektive*, Wiesbaden: Harrasowitz Verlag.
- Harder H.-B., 1997, *Herder und die Auflösung des Klassizismus in Polen*, w: Lichański J.Z., Schultze B., Rothe H., red., *Między Oświeceniem i Romantyzmem. Kultura polska około 1800 roku*, Warszawa: DiG.
- Hoffmeister G., 2003, *Deutsche und europäische Romantik*, Schanze H., Hrsg., *Romantik-Handbuch*, Stuttgart: Alfred Kröner Verlag.
- Janion M., 2000, *Romantyzm a początek świata nowoczesnego*, w: Janion M., *Prace wybrane*, t. I, *Gorączka romantyczna*, Kraków: Universitas.
- Jauss H.R., 2004, *Proces literacki modernizmu od Rousseau do Adorna*, przeł. Bukowski P., w: Nycz R., red., *Odkrywanie modernizmu. Przekłady i komentarze*, Kraków: Universitas.
- Kawyn S., oprac., 1960, *Walka romantyków z klasykami*, Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Kopij M., 2011a, *Polski przełom romantyczny i transfer niemieckich idei wczesnoromantycznych*, w: Ławski J., Korotkich K., Bajko M., red., *Noc. Symbol – temat – metafora*, t. 1, *Wokół „Straży nocnych” Bonawentury*, Białystok: Wyd. Uniwersyteckie Trans Humana.
- Kopij M., 2011b, *Über Imitation zur Kreation. Zur Geschichte des deutsch-polnischen romantischen Kulturtransfers*, Leipzig: Leipziger Universitätsverlag.
- Kośny W., 1997, *Die polnischen Übersetzungen von G.A. Bürgers „Lenore” vor der Erscheinung der Ballade „Ucieczka” von A. Mickiewicz*, w: Lichański J.Z., Schultze B., Rothe H., red., *Między Oświeceniem i Romantyzmem. Kultura polska około 1800 roku*, Warszawa: DiG.
- Kośny W., 2000, *Adam Mickiewicz und Gottfried August Bürger*, in: Mazur-Kęmbłowska E., Ott U., Hrsg., *Adam Mickiewicz und die Deutschen. Eine Tagung im Deutschen Literaturarchiv Marbach am Neckar*, Wiesbaden: Otto Harrasowitz.
- Mason E.C., 1959, *Deutsche und englische Romantik. Eine Gegenüberstellung*, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
- Namowicz T., 2000a, *Adam Mickiewicz’s „Vorwort” zu den „Balladen und Romanzen” und die deutsche Literatur um 1800*, in: Mazur-Kęmbłowska E., Ott U., Hrsg., *Adam Mickiewicz und die Deutschen. Eine Tagung im Deutschen Literaturarchiv Marbach am Neckar*, Wiesbaden: Otto Harrasowitz.
- Namowicz T., 2000b, *Wstęp*, w: *Pisma teoretyczne romantyków niemieckich*, Namowicz T., wyb. i oprac., Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Nycz R., 2004, *Słowo wstępne*, w: Nycz R., red., *Odkrywanie modernizmu. Przekłady i komentarze*, Kraków: Universitas.
- Pikulik L., 2000, *Frühromantik. Epoche – Werke – Wirkung*, München: Verlag C.H. Beck.
- Schanze H., Hrsg., 2003, *Romantik-Handbuch*, Stuttgart: Alfred Kröner Verlag.
- Schmitz-Emans M., 2007, *Einführung in die Literatur der Romantik*, Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
- Stanisz M., 2010a, *Kilka słów o współczesnych podręcznikach do romantyzmu. Refleksje na marginesie książki „Romantik-Handbuch”*, „Słupskie Prace Filologiczne. Seria Filologia Polska” / „Świat Tekstów. Rocznik Słupski”, nr 8.

- Stanisz M., 2010b, „Walka romantyków z klasykami”, czyli o dziejach pewnej metafory historycznoliterackiej, w: Stanisław M., Maciąg K., red., *Między biografią, literaturą i legendą*, Rzeszów: Wyd. Uniwersytetu Rzeszowskiego.
- Stockinger L., 2003, *Die Auseinandersetzung der Romantiker mit der Aufklärung*, in: Schanze H., Hrsg., *Romantik-Handbuch*, Stuttgart: Alfred Kröner Verlag.
- Surowska B., 1983, *Am Anfang waren Geister und Gespenster – zum Durchbruch der polnischen Romantik*, in: *Parallelen und Kontraste. Studien zu literarischen Wechselbeziehung in Europa zwischen 1750 und 1850*, Dahnke H.-D., Dmitrijev A.S., Müller P., Namowicz T., Hrsg., Berlin und Weimar: Aufbau-Verlag.
- Wellek R., 1979, *Pojęcie romantyzmu w historii literatury*, przeł. Sieradzki I., w: Wellek R., *Pojęcia i problemy nauki o literaturze*, Markiewicz H., wyb., Warszawa: PIW.
- Wischer E., Hrsg., 1988, *Propyläen Geschichte der Literatur. Literatur und Gesellschaft der westlichen Welt*, Bd. IV: *Aufklärung und Romantik 1700–1830*, Frankfurt am Main: Propyläen Verlag Berlin.
- Żbikowski P., 1998, „...bolem śmiertelnym ściśnione mam serce...” *Rozpacz oświeconych u źródeł przełomu w poezji polskiej w latach 1793–1805*, Wrocław: Leopoldinum.

Marek Stanisław

THE BEGINNINGS OF POLISH ROMANTICISM PRESENTED IN GERMAN CRITICAL STUDIES IN RECENT YEARS

The article aim is to present the way the beginning of Polish Romanticism (1818–1830, so-called ‘Romantic turn’) is presented by German critical publications appearing in recent years. The article author analyses the narration on Polish Romanticism within German conceptions of Polish literary development and European Romanticism evolution and examines the categories that determine such narrations. It leads to a conclusion that the beginnings of Polish Romanticism are presented in two different ways. German scholars focus either on the influence (cultural transfer) of German literature and aesthetic doctrine or on a more complex model explaining the functioning of early Romantic tendencies in Poland (which includes various foreign inspirations, the existence of Polish literary tradition and the interest in folk culture). However, many German syntheses of European Romanticism do not refer to Polish literature at all.

Keywords: Polish romanticism, reception of Polish literature, Romantic turn